

BADANIA NAD JOACHIMEM LELEWELEM W PÓLSCE WSPÓŁCZESNEJ
(1946—1960)

Postać i dzieło Joachima Lelewela blisko od półtora stulecia nie przestają interesować społeczeństwa polskiego. Wzrost zainteresowań, a co za tym idzie i badań naukowych szedł zrazu w parze z kolejnymi obchodami rocznicowymi: 100-lecia narodzin uczonego (1886), 50-lecia jego śmierci (1911) czy uroczystością przeniesienia zwłok Lelewela do Wilna (1929). W r. 1929 ukazało się wiele cennych przyczynków, podobnie jak i w 150-lecie narodzin historyka w r. 1936. Prawdziwy renesans zainteresowania postacią i dziełem Joachima Lelewela nastąpił już w latach okupacji, kiedy to powstały próby nowego, syntetycznego spojrzenia na całokształt jego życia i działalności, oraz szczególnie w okresie powojennym. Badania nad twórczością naukową, działalnością polityczną i życiem uczonego i polityka znalazły po wojnie nowe formy: stały się badaniami systematycznymi, skoordynowanymi, zespołowymi, prowadzonymi przez specjalistów z różnych dziedzin nauki historycznej. Duże znaczenie posiadało powołanie przez Dyрекcję IH PAN na wiosnę Zakładu Historii Historiografii tegoż Instytutu — Komitetu Lelewelowskiego¹. Rozpoczął on swe prace już w październiku 1954 r. i kontynuuje je po dzień dzisiejszy. Celem Komitetu jest opracowanie poprawnej, naukowej edycji dzieł J. Lelewela oraz ożywienie i skoordynowanie badań nad jego życiem i działalnością, przede wszystkim naukową. Przewodniczącym Komitetu został prof. M. H. Serejski, kierownik Zakładu Historii Historiografii IH PAN, w skład jego weszło kilkunastu badaczy. I tak — prace Lelewela w zakresie historii starożytnej opracowuje doc. T. Zawadzki wespół z dr T. Pobożniakiem, dzieje starożytne Polski — prof. K. Tymieniecki, historię Litwy i Rusi prof. H. Łowmiański, zaś *Uwagi nad dziejami Polski i ludu jej* przygotowuje do wydania prof. G. Labuda. Prace Lelewela z zakresu historii geografii i geografii historycznej opracowuje prof. B. Olszewicz, z zakresu historii kultury zaś — prof. H. Barycz. *Dzieje Polski potocznym sposobem opowiedziane* wraz z niektórymi recenzjami z popularnych opracowań dziejów ojczystych ukażą się niebawem na półkach księgarskich w opracowaniu doc. J. Bieniarzówny; nieco później dotrze do rąk czytelników obszerny tom *Historii Polski do końca panowania Stefana Batorego*, przygotowany do druku przez doc. Z. Kolanowskiego. Dzieła Lelewela dotyczące zagadnień teoretycznych i metodologicznych historii są już od dłuższego czasu przedmiotem prac prof. N. Assorodobraj. W r. 1957 ukazał się tom I pomnikowego wydania *Dzieł uczonego*, poświęcony materiałom autobiograficznym, opracowany przez prof. H. Więckowską². Zawiera on dwa większe dzieła, jak *Przygody w poszukiwaniach*

¹ Por. Prace nad wydaniem Dzieł Lelewela, *Kwartalnik Historyczny* 1955, nr 4/5, s. 326—327.

² J. Lelewel, *Dzieła*, t. I. Materiały autobiograficzne, oprac. H. Więckowska, Warszawa 1957, s. 449; por. rec.: J. Dutkiewicz, *Kwartalnik Historyczny* 1959, nr 1, s. 182—184; J. Sieradzki, *Przed Rokiem Lelewelowskim*, *Trybuna Ludu* 1958, nr 86, s. 4.

i badaniu rzeczy narodowych polskich i *Pamiętnik z roku 1830—1831* oraz drobniejsze materiały. Wydawca wyzyskał wszystkie dostępne rękopisy, wkładając wiele wysiłku w ustalenie poprawnych lekcji tekstu. W r. 1959 ukazał się tom III zbiorowej edycji, zawierający *Wykłady kursowe z historii powszechnej na Uniwersytecie Wileńskim 1822—1824* w opracowaniu M. H. Serejskiego³. Oprócz tekstu wykładów historyka, wydawca opublikował tu wybór tekstów notat studenckich z wykładów Lelewela, konspekt *Rysu dziejów trzech ostatnich wieków*, wybór pytań egzaminacyjnych i tematów rozpraw na egzaminach oraz krytykę Lelewelowskiego programu wykładów przez L. Magnickiego, opierając się przy tym o liczne przekazy rękopiśmienne. Plany publikacji pierwszych dziesięciu tomów *Dzieł J. Lelewela* przedstawiają się następująco:

tom	treść tomu	wydawca	stan opracowania
I	Materiały autobiograficzne	H. Więckowska	wydany — Warszawa 1957
II	Zagadnienia teoretyczne historii	N. Assorodobraj	w końcowym stadium opracowywania redakcyjnego
III	Wykłady kursowe z historii powszechnej	M. H. Serejski	wydany — Warszawa 1959
IV	Historia starożytna	T. Zawadzki — T. Pobożniak	w opracowaniu
V	Historia starożytna Polski	K. Tymieniecki	w opracowaniu
VI	Historia Polski do końca panowania Stefana Batorego	Z. Kolankowski	w końcowym stadium opracowania redakcyjnego
VII	Dzieje Polski potocznym sposobem opowiedziane	J. Bieniarzówna	w druku — ukaże się w 1961 r.
VIII	Historia nowożytna Polski (Polska odradzająca się; Porównanie 2 powstań, Porównanie 3 Konstytucji, Paralele Hiszpanii z Polską)	J. Dutkiewicz — M. H. Serejski — H. Więckowska	oddany do druku
IX	Uwagi nad dziejami Polski i ludu jej	G. Labuda	w opracowaniu
X	Dzieje Litwy i Rusi	H. Łowmiański	w opracowaniu

³ J. Lelewel, *Dzieła*, t. III. *Wykłady kursowe z historii powszechnej w Uniwersytecie Wileńskim 1822—1824*, oprac. M. H. Serejski, Warszawa 1959, s. 797.

Komitet Lelewelowski w celu zebrania najbardziej wiarygodnej podstawy źródłowej dla reedycji *Dzieł* i swych prac przeprowadził kwerendę archiwalną w poszukiwaniu materiałów dotyczących J. Lelewela, zarówno w kraju (np. w Bibliotece Narodowej, Jagiellońskiej, Ossolineum i in.) jak i za granicą. Poszczególni badacze przeprowadzali poszukiwania w archiwach i bibliotekach Wilna, Leningradu, Moskwy, Berlina, Lipska, Paryża i Brukseli, co dało niejednokrotnie bardzo interesujące wyniki w postaci odnalezienia rękopisów prac uczonego, bądź ich fragmentów (jak np. rękopisu *Historii Polski do końca panowania Stefana Batorego*, znajdującego się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie, który służy za podstawę edytorską tomu VI *Dzieł*).

Wielką pomoc dla prac Komitetu i poważną podstawę dla studiów nad emigracyjnym okresem życia i działalności J. Lelewela stanowi ogłoszenie przez H. Więckowską niemal pełnego zespołu *Listów Emigracyjnych Joachima Lelewela*. Wydawnictwo to zostało przygotowane do druku jeszcze przed 1939 r. w związku z pracami nad uporządkowaniem rękopisów Rapperswilskich i Batignolskich przewiezionych do Biblioteki Narodowej w Warszawie. Maszynopis *Listów* szczęśliwie ostał się zawieszony wojennej, a wobec zniszczenia bogatych zbiorów Rapperswilskich w czasie ostatniej wojny, sprawa jego publikacji stała się wydarzeniem o szczególnym znaczeniu dla nauki historycznej. H. Więckowska po wojnie uzupełniła zespół listów nowymi, które udało się jej odnaleźć w kraju i za granicą i przystąpiła do ich edycji. W r. 1948 pod egidą PAU ukazał się tom I tej publikacji, zawierający 289 listów uczonego; w ślad za nim, w r. 1949 pojawił się tom II, który zawiera 320 listów oraz tom III wydany w r. 1952 (358 listów). Od r. 1954 wydawnictwo zostało przejęte przez Ossolineum we Wrocławiu: w tymże roku ukazał się tom IV (313 listów), następnie zaś tom V (1956 — 234 listy) będący tomem dodatkowym oraz w osobnym tomiku indeks do całości wydawnictwa⁴. Publikacja ta objęła bezcenny zbiór prawie 1500 listów J. Lelewela z lat 1831—1861 i stanowi pomocne wydawnictwo dla każdego badacza dzieł Wielkiej Emigracji i polskiej nauki historycznej. Wzbudziła ona zrozumiałe zainteresowanie wśród badaczy, czego dowodem są recenzje⁵ oraz drobne uzupełnienia⁶. Obecnie H. Więckowska przygotowuje wydanie nowego zeszytu uzupełniającego, który objąłby odnalezioną po r. 1956 puściznę epistolograficzną uczonego z lat jego pobytu na wygnaniu.

Wydawnictwem, które znajduje się na biurku każdego badacza zajmującego się J. Lelewem jest ogłoszona jeszcze w 1952 r. przez H. Hleb-Koszańską i M. Kotwiczównę *Bibliografia utworów Joachima Lelewela*⁷, zawierająca

⁴ Listy Emigracyjne Joachima Lelewela, wyd. H. Więckowska, t. I, Kraków 1948, s. 411; t. II, Kraków 1949, s. 412; t. III, Kraków 1952, s. 465; t. IV, Wrocław-Kraków 1954, s. 524; t. V, Wrocław-Kraków 1956, s. 266; Indeks ogólny, Wrocław-Kraków 1956, s. XCVIII.

⁵ M. H. Serejski, Z powodu IV tomu Listów Emigracyjnych J. Lelewela. Kwartalnik Historyczny 1955, nr 6, s. 132—142; Z. Grot, rec. w Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski, t. IV, 1958, nr 2, s. 339—344.

⁶ Wł. Dzwonkowski, W. Łukasiewicz (wyd.), Nieznane listy J. Lelewela, Wiśń, t. VI, 1949, nr 14, s. 3, 8—9; M. Frančič (wyd.), Nieopublikowany list J. Lelewela do A. Wróblewskiego, Pamiętnik Słowiański t. II, 1951, s. 261—263; R. Wołoszyński (wyd.), List J. Lelewela do R. Zmorskiego, Ze Skarbcza Kultury 1951, z. 1, s. 72—92.

⁷ H. Hleb-Koszańska, M. Kotwiczówna, Bibliografia utworów Joachima Lelewela, Wrocław 1952, s. 201; por. tychże: Bibliografia utworów Joachima Lelewela, Sprawozdania PAU 1951, nr 6, s. 420—423 oraz H. Hleb-

dokładny opis bibliograficzny wszystkich znanych dotychczas prac uczonego wraz z wszelkiego rodzaju przedrukami i publikacjami fragmentów, liczących do 1951 r. 1008 pozycji. Bibliografia ta jest wynikiem długoletnich prac, rozpoczętych jeszcze w okresie przedwojennym w ośrodku dokumentacji lelewelowskiej w Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie. W związku z „rokiem Lelewelowskim” H. Hleb-Kozańska przewiduje ogłoszenie drukiem uzupełnień do *Bibliografii*. Jednocześnie od r. 1937 pracuje ona nad bibliografią prac o J. Lelewelu.

Już u progu niepodległości pojawiły się pierwsze próby nowego, syntetycznego spojrzenia na całość życia i dorobku Lelewela. Pierwsza z nich wyszła spod pióra I. Chrzanowskiego⁸, druga — to wydana również w 1946 r. praca Z. Kormanowej⁹, napisana w czasie pobytu autorki w ZSRR; stanowiła ona pierwszą próbę ujęcia sylwetki Lelewela z punktu widzenia marksistowskiego. W ślad za tymi przyszły nowe próby syntezy. W r. 1949 ukazał się Wybór pism historycznych J. Lelewela¹⁰, wydany w Bibliotece Narodowej z komentarzem i obszernym wstępem przez H. Więckowską, przeznaczony dla szerokiego kręgu odbiorców. Wydawca w obszernym wstępie (s. III—LIX) dał zarys działalności naukowej Lelewela oraz krótką jej charakterystkę, podkreślając samodzielność jego badań, oryginalność, racjonalizm i krytycyzm metody, omawiając też elementy syntezy lelewelowskiej. Nieco później, w r. 1954 ukazał się popularny *Wybór pism politycznych* J. Lelewela, opracowany przez Wł. Bortnowskiego i J. Danielewicza, pod redakcją i ze wstępem M. H. Serejskiego¹¹. Już wcześniej, bo w r. 1949 na łamach „Przeglądu Historycznego” M. H. Serejski opublikował *Próbkę charakterystyki postawy ideologicznej J. Lelewela jako historyka*¹², starając się wykryć uwarunkowanie społeczno-polityczne historycznych koncepcji uczonego. W ślad za tym artykułem poszedł szerszy zarys syntetyczny: *Joachim Lelewel. Z dziejów postępowej myśli historycznej w Polsce*, wydany przez tegoż autora w r. 1953¹³. Ten sam autor, badając prace Lelewela z zakresu historii powszechnej, które znalazły się w tomie III *Dzieł*, ogłosił obszerną monografię *Koncepcja historii powszechnej Joachima Lelewela*¹⁴, oraz osobny artykuł poświęcony temu zagadnieniu¹⁵. Mo-

Kozańska, Wytyczne do bibliografii Joachima Lelewela, Biuletyn Państwowego Instytutu Książki 1948, nr 5, s. 1—12 oraz rec. H. Więckowska, Przegląd Biblioteczny 1952, nr 2/3, s. 259—265.

⁸ I. Chrzanowski, Joachim Lelewel, człowiek i pisarz. Warszawa 1946, s. 200; por. rec.: H. W., Kwartalnik Historyczny 1947, s. 199—200; J. Pierzchała, Pamiętnik Literacki 1948, s. 351—353.

⁹ Z. Kormanowa, Joachim Lelewel, Łódź 1946; por. rec.: H. Więckowska, Kwartalnik Historyczny 1947, s. 198—199. Patrz też J. Chałasiński, Tworzenie legendy i naukowe zadania historii. Uwagi socjologiczne z powodu dwóch nowych książek o Lelewelu, Myśl Współczesna t. II, 1946, s. 126—154.

¹⁰ Wybór Pism Historycznych Joachima Lelewela, wyd. H. Więckowska, Wrocław 1950.

¹¹ J. Lelewel, Wybór pism politycznych, red. i wstęp M. H. Serejski, opr. Wł. Bortnowski i J. Danielewicz, Warszawa 1954; rec.: W. Bortowski, Lelewel nam bliski, Nowiny Tygodnia, dodatek do dziennika Nowiny Rzeszowskie, 1955, nr 13, s. 2; M. Modelski, Trybuna Ludu 1955, nr 142, s. 4.

¹² Przegląd Historyczny t. XL, 1949, s. 53—71 i nadb.

¹³ M. H. Serejski, Joachim Lelewel. Z dziejów postępowej myśli historycznej w Polsce, Warszawa 1953, s. 138.

¹⁴ M. H. Serejski, Koncepcja historii powszechnej Joachima Lelewela, Warszawa 1959, s. 430.

¹⁵ M. H. Serejski, Lelewelowskie pojęcie historii powszechnej, Studia i Materiały do dziejów nauki polskiej, Historia nauk społecznych nr 4, 1957, s. 45—62. Syntetyczny charakter nosi wykład tegoż autora pt. Joachim Lelewel

nografia M. H. Serejskiego dotyczy trzech grup zagadnień, a mianowicie problemu kształtowania się nowych koncepcji historii uniwersalnej w nauce zachodnio-europejskiej w dobie Oświecenia i początkach tzw. okresu romantyzmu, ze szczególnym uwzględnieniem oświeceniowych korzeni „romantycznych” koncepcji historii powszechnej. Drugim problemem omawianym przez autora jest zagadnienie kształtowania się nowej koncepcji historii powszechnej w Polsce od czasów Oświecenia, co stanowi w połączeniu z częścią pierwszą wstęp do trzeciej, poświęconej analizie podstawowych elementów lelewelowskiej koncepcji dziejów uniwersalnych

Zagadnieniami teoretycznymi historii w twórczości naukowej J. Lelewela zajęła się N. Assorodobraj. W związku z Sesją Mickiewiczowską Akademii Nauk, w r. 1955 ogłosiła ona obszerne studium *Założenia teoretyczne historiografii Lelewela*, a następnie dwie, związane z nim rozprawy: *Lelewela „historia filozoficzna”* oraz *Kształtowanie się założeń teoretycznych historiografii J. Lelewela*¹⁶. W pracach tych autorka poddała wnikliwej analizie zagadnienie kształtowania się Lelewelowskiej koncepcji historii jako historii narodu, stosunek teoretycznych poglądów uczonego do teorii okresu Oświecenia, omówiła problem „Historii filozoficznej” i stosunku historii narodu do ogólnej historii rodu ludzkiego w poglądach historyka.

W związku z pracami nad V tomem *Dzieł K. Tymieniecki* opublikował dwie rozprawy: *Joachim Lelewel — dziejopis dawnych Słowian* oraz *Joachim Lelewel o narodach północnych w starożytności*¹⁷.

Przy Zakładzie Historii Historiografii IH PAN skupiło się grono młodych historyków interesujących się różnymi aspektami życia i działalności J. Lelewela. Fr. Bronowski ogłosił artykuł *Idea gminowładztwa we wczesnej twórczości Joachima Lelewela*¹⁸, w którym zanalizował koncepcje historyka, zawarte w dwóch jego młodzieńczych pracach z 1808 r., zachowanych w rękopisach, a mianowicie: *Rzucie oka na dzieje narodów przed czasokresem chrześcijańskim i Ostatnim Scytów do Skandynawii przybyciu*. Ostatnio ukazała się praca tegoż autora *Idea narodu w twórczości J. Lelewela w latach 1806—1830*. H. Winnicka ogłosiła artykuł o cenach, nakładach i odbiorcach *Dziejów Potocznych* — popularnej syntezy historii narodowej Lelewela¹⁹. A. F. Grabski przygotował do druku pracę poświęconą działalności uczonego w Towarzystwie Warszawskim Przyjaciół Nauk.

Studia nad Lelewelem prowadzone są również w ośrodkach Bibliotek Uniwersyteckich w Łodzi i Lublinie oraz Bibliotece Narodowej w Warszawie. H. Więckowska opublikowała artykuł o Lelewelu jako bibliotekarzu, a następnie artykuł o jeszcze jednym niedoszłym wydaniu *Historii A. Naruszewicza*, przygotowa-

als Historiker (1786—1861) (unter besonderer Berücksichtigung seiner Beziehung zu Deutschland), Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, t. VI, 1956—1957, nr 2, s. 91—96.

¹⁶ N. Assorodobraj, *Założenia teoretyczne historiografii Lelewela*, tekst powielany, Warszawa 1955; tejsze, *Lelewela „historia filozoficzna”*, *Myśl Filozoficzna* 1956, nr 2/22, s. 54—83; tejsze, *Kształtowanie się założeń teoretycznych historiografii J. Lelewela*, *Z dziejów polskiej myśli filozoficznej i społecznej* t. III, Warszawa 1957, s. 112—194.

¹⁷ K. Tymieniecki, *Joachim Lelewel — dziejopis dawnych Słowian*. *Kultura i Społeczeństwo* 1958, nr 2, s. 6—21; tejsze, *Joachim Lelewel o narodach północnych w starożytności*, w: *Prace z dziejów Polski feudalnej*, ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin, Warszawa 1960, s. 562—575.

¹⁸ Fr. Bronowski, *Idea gminowładztwa we wczesnej twórczości Joachima Lelewela*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*, seria I, z. 8, 1958, s. 51—66.

¹⁹ H. Winnicka, *Ceny, nakłady, odbiorcy Dziejów Potocznych Joachima Lelewela*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*, seria I, z. 12, 1959, s. 153—163.

nym przez Lelewela²⁰, I. Treichel z Łodzi opublikowała artykuł poświęcony Lelewelowi jako bibliografowi, prace o nowo wydanym tomie III *Bibliograficznych Ksiąg Dwojga* i o pierwszym polskim podręczniku bibliotekarskim²¹. W. Nowodworski z Lublina ogłosił w streszczeniu swe badania poświęcone historii Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego w latach działalności Lelewela, a następnie obszerną monografię o *Bibliograficznych Księgach Dwojgu*²².

Szereg badaczy rzuciło w swych studiach nowe światło na nieznaną bądź niedostatecznie znane szczegóły życia i twórczości wielkiego uczonego. I tak H. Barycz ogłosił artykuł o krakowskim doktoracie Lelewela²³, T. Dobrzeniecki opracował prace historyka z zakresu historii sztuki²⁴, T. Zawadzki podjął próbę charakterystyki Lelewela jako badacza dziejów starożytnych²⁵, publikując na temat artykuł na łamach „Przeglądu Historycznego”. Z. Kolankowski ogłosił materiały do nieznannej polemiki Lelewela z W. A. Maciejowskim²⁶. Lelewelowska krytyka Karamzina zainteresowała Bohdana Galstera²⁷, zaś stosunkiem jego do Rosjan zajął się pokrótce Zygmunt Młynarski²⁸.

Ostatnio ukazała się też monografia T. Słowikowskiego poświęcona poglądom na nauczanie historii w Polsce w końcu XVIII wieku i dydaktycznej

²⁰ H. Więckowska, Joachim Lelewel, sylwetka bibliotekarza, Bibliotekarz t. XIX, 1952, nr 1, s. 2—12; tejsze, Jeszcze jedno niedosze wydanie Historii Naruszewicza, Roczniki Biblioteczne t. II, 1958, s. 137—143.

²¹ I. Treichel, Joachim Lelewel jako bibliograf, Biuletyn Ośrodka Bibliograficznego i Dokumentacji PAN, t. III, 1955, nr 7, s. 3—10; tejsze, Niewydany tom III Bibliograficznych Ksiąg Dwojga, Przegląd Biblioteczny t. XXIII, 1955, z. 2, s. 145—157; tejsze, Pierwszy polski podręcznik bibliotekarski, Roczniki Biblioteczne t. I, 1957 i osobna rozszerzona odbitka, s. 78 (ze wstępem H. Więckowskiej).

²² W. Nowodworski, Z dziejów Biblioteki Publicznej przy Uniwersytecie Warszawskim. Dział historii piśmiennictwa i bibliografii w latach bibliotekarstwa Lelewela 1818—1821, Sprawozdania KUL 1953, nr 6, s. 54—68 (wyd. w 1956); tejsze, Bibliograficznych Ksiąg Dwoje Joachima Lelewela, Sprawozdania KUL, 1956, nr 7 (wydane 1959) s. 172—177 oraz pełny tekst Bibliograficznych Ksiąg Dwoje Joachima Lelewela. Studium historyczno-bibliograficzne na tle epoki, Wrocław 1959, s. 288. Pewne dane dotyczące Lelewela podaje publikacja materiałów rękopiśmiennych dotyczących A. Mickiewicza: M. Buczak, J. Dużyk, A. Leśnodorska, H. Lipska, E. Nieciowa, A. Preisner pod red. Z. Jabłońskiego, Listy o Adamie Mickiewiczu ze zbiorów rękopiśmiennych Biblioteki PAN w Krakowie, Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie t. 1, 1955, s. 47—186, gdzie wyzyskano materiał zawarty w listach do Lelewela.

²³ H. Barycz, Krakowski doktorat Joachima Lelewela, Nauka i Sztuka t. VIII, 1948, s. 17—28; patrz tejsze, Alma Mater Jagellonica, Kraków 1958, s. 191—207 oraz pracę: O niedoszłym wrocławskim wydaniu Historii narodu polskiego Adama Naruszewicza, Zeszyty Wrocławskie 1952, nr 3, s. 107—116 (w dodatku 4 listy W. B. Korna do J. Lelewela).

²⁴ T. Dobrzeniecki, Joachim Lelewel jako historyk sztuki w świetle badań drzwi plockich i gnieźnieńskich, Biuletyn Historii Sztuki t. XIV, 1952, nr 1, s. 10—38.

²⁵ T. Zawadzki, Joachim Lelewel jako badacz świata starożytnego, Przegląd Historyczny t. XLIII, 1952 z. 2, s. 177—194.

²⁶ Z. Kolankowski, Nieznana polemika Joachima Lelewela z Wacławem Aleksandrem Maciejowskim, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 1956, nr 5, s. 775—796; por. tejsze inną pracę: Z. „Lelewelianów” leningradzkich, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 1958, nr 1, s. 141—158.

²⁷ B. Galster, O lelewelowskiej krytyce „Historii” Karamzina, Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego 1954, nr 3, s. 129, 139.

²⁸ Z. Młynarski, Odezwa J. Lelewela do Rosjan, Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego 1953, nr 5, s. 118—124.

koncepcji Lelewela²⁹, w której poddano analizie związku koncepcji lelewelowskich z Oświeceniem.

Stulecie śmierci wielkiego uczonego historycy polscy zamierzają uczcić zarówno nowymi tomami jego *Dzieł*, jak monografiami, rozprawami i artykułami. Niewątpliwie do zbliżenia postaci historyka do szerokiej rzeszy czytelników przyczyni się pięknie opracowana przez S. Kieniewicza opowieść zatytułowana *Samotnik Brukselski*³⁰. Hołdem ze strony nauki polskiej będzie przygotowanie sesji naukowych. 29 maja 1961 r. odbędzie się sesja lelewelowska w IH PAN, organizowana przez Komisję Lelewelowską. Na sesji wygłoszone zostaną referaty charakteryzujące miejsce J. Lelewela w nauce historycznej, metodologii, geografii i numizmatyce, biblioznawstwie itd. Materiały sesji zostaną opublikowane na łamach „Kwartalnika Historycznego”. Ponadto przewidywane są również sesje na niektórych uniwersytetach, wykłady publiczne, wystawy (w Bibliotece Narodowej i uniwersyteckich) oraz szeroka akcja prasowa. Biblioteka Królewska w Brukseli przewiduje zorganizowanie wystawy lelewelowskiej, planuje się także wygłoszenie wykładów w niektórych ośrodkach uniwersyteckich za granicą przez historyków polskich.

Postać J. Lelewela interesuje nie tylko badaczy-historyków, lecz także i nie-specjalistów, dziennikarzy i publicystów, wreszcie i licznych czytelników czasopism kulturalnych. Ilość publikacji popularnonaukowych, jakie pojawiły się na łamach prasy w minionym piętnastoleciu³¹ świadczy najdobitniej jak bliska jest nam dziś postać, jak bliskie są idee i prace „Samotnika Brukselskiego”.

Andrzej Feliks Grabski

²⁹ T. Słowikowski, Poglądy na nauczanie historii w Polsce w wieku XVIII oraz dydaktyczna koncepcja Joachima Lelewela, Kraków 1960, s. 150.

³⁰ S. Kieniewicz, *Samotnik Brukselski*, Warszawa 1960, s. 106.

³¹ Wyliczam tylko niektóre: G. Timofiejew, *U źródeł naszej demokracji*. Kim był Joachim Lelewel, *Naprzód* 1947, nr 184, s. 4; *Głos Robotniczy* 1947, nr 184, s. 4; J. Lehman, Joachim Lelewel rzecznik polskiej myśli demokratycznej, *Widnokreśli* 1951, nr 8, s. 2; Z. Młynarski, Patron rewolucyjnych przekonań — Joachim Lelewel, *Świat i Życie* 1951, nr 12, s. 1; L. Przemski, W dziewięćdziesiątą rocznicę śmierci Joachima Lelewela, *Trybuna Wolności* 1951, nr 22, s. 9; J. A. Szczepański, Wielki patriota i demokrat. W 90-lecie śmierci Joachima Lelewela, *Trybuna Ludu* 1951, nr 148, s. 3; A. Czermiński, Wielki republikanin — Joachim Lelewel, *Widnokreśli* 1952, nr 16, s. 3, 6; E. Halicz, Joachim Lelewel, *Wojsko Ludowe* 1952, nr 1, s. 73—87; J. Kowski, Serce niedostępne na razie, *Świat i My* 1952, nr 27, s. 2; Kali (pseud.), Lelewel, *Dziś i Jutro* 1952, nr 30, s. 5; z., *Uczony w robotniczej bluzie*, *Trybuna Tygodnia*, dodatek do dziennika *Trybuna Robotnicza* 1953, nr 61, s. 1; Quidam (pseud.), *Młodzieniec ze stolicy w teatrze prowincjonalnym*. Z listów J. Lelewela opracował... *Teatr* 1953, nr 1, s. 19; Fr. Szymiczek, *Przyjaźń Joachima Lelewela z Karolem Marksem i Fryderykiem Engelsem*, *Świat i Życie* 1953, nr 9, s. 3; O. Spielberg, *Zapomniane wspomnienie o Lelewelu*. Podala do druku i tłumaczyła z niemieckiego W. Reychmanowa, *Problemy* 1955, nr 3, s. 190—192; Fr. Szymiczek, *Joachima Lelewela troska o nasze Ziemię Zachodnią*, *Świat i Życie* 1955, nr 12, s. 3; J. Markiewicz, *Profesor Joachim*, *Nowy Tor* 1955, nr 48, s. 1; W. Sulewski, *Joachim Lelewel*, *Wiedza i Życie* 1957, nr 1, s. 62—62 i inne.